

Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Zaur Əliyev

(əvvəli ötən sayımızda)

Bu zaman isə hüquqi varis olan İrəvan əhalisinin rəyinin öyrənilməsi ona gətirib çıxardır ki, AXC-nin bu addımı iki dövlət arasında torpaqların əbədi istifadəsi deyil, icarə müqaviləsidir. Avropa Kontinent hüququ isə bu zaman tələb qoyur ki, 99 il tamam olan kimi icarə götürən tərəf icarə verənə onu tam və toxunulmaz formada geri qaytar-sın və ya yeni icarə müqaviləsi imzalasın, ya da xitam versin müqaviləyə. Müasir hüquq sistemləri çərçivəsində və həm də ayn-ayn milli hüquq sahələri üçün hüququn ümumi prinsipləri prioritetdir və dəyişdirilməsi, təfsir olunması mümkün deyil. Yəni hər bir milli qanunvericinin ayn-ayn hüquq sahələri üzrə müəyyən etdiyi normalar hüququn ümumi prinsiplərinə (Azərbaycan Respublikasının və ya istənilən digər dövlətlərin normativ aktları) zidd ola bilməz.

Müasir beynəlxalq hüquqda, dövlətin ərazilərinin könüllü olaraq digər dövlətə güzəşt edilməsi, yəni mənbəyini Roma hüququndan götürən "sessi" adlanan hüquq institutu (institutio: təlim, təlimləmə, öyrətmə) vasitəsi ilə tənzimlənməsi qaydaları mövcuddur (Braçinskiy M.İ., Vitrenskiy 8.S. Doqovomoepravo. Obhiepolojiye. M., 1997. s. 23-24.).

Azərbaycan Milli Şurasının 29 may 1918-ci il tarixli 3 sayılı Protokolunun legitimliyi əsaslandırılmış, beynəlxalq və milli hüquq normalarına tamamilə ziddir qərardır və müvafiq prosedurlar qaydasında qüvvədən salınmalıdır. Hüquq normalarının təfsir edilməsinin yekunu olaraq qeyd etmək lazımdır ki, roman-german hüquq sistemi əsasında tənzimlənen mülkiyyətin icarə əsasında əldə edilməsi və ona sahiblik hüququna xitam verilməsi müddəti müqavilədə digər hallar nəzərdə tutulmayan maksimum 99 il müddət üçün müəyyən edilir. 2017-ci il 29 may tarixində bu müddət başa çatıb. Azərbaycan Respublikasının da istifadə etdiyi roman-german hüquq sistemində, vaxtilə Roma patrisilərinin istinad etdikləri kvirrit hüququna görə, məhkəmə qaydasında mansipasiya (ən qiymətli əşya kimi torpaq) edilmiş əzəli Roma torpaqları yalnız "əbədi" hesab edilirdi.

Dosent Rahib Əkbərov haqlı olaraq yazır ki, "Azərbaycan Milli Şurasının Ermənistan qarşısında heç bir hüquqi öhdəliyi yoxdur və nə daxili hüquqda (milli hüquqda), nə də beynəlxalq hüquqda (üst-milli hüquqda) Azərbaycan Milli Şurasının 29 may 1918-ci il 3 sayılı Protokolunun ləğv edilməsinin (denonsasiyasının) qarşısını alan heç bir hüquqi məhdudiyət qaydaları təsbit olunmamışdır. Protokolun hüquqi

məzmununa müvafiq olaraq bu müqavilə növləri - a) evəzsiz istifadə hüququ; b) torpaq icarə (istifadə) hüququ; c) tələb hüququnun güzəşt-

ti ("sessi"); d) ssuda müqaviləsi (müvəqqəti və evəzsiz istifadə) hüquqi konstruksiya kimi təsvif olunur.

Zənnimizcə, göstərilənləri nəzərə almaqla Azərbaycan Respublikası hökuməti Milli Şuranın 29 may 1918-ci il 3 sayılı iclas Protokolunun denonsasiyasını, hüquqi prosedurlara uyğun təmin etməli və beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq, Ermənistanla qarşı İrəvan

pa"ya görə (hər cür təsire görə) məsuliyyət daşıyırdı, yəni yalnız ssuda verənə qəsdən zərər vurulmasına ("dolus" a) və kobud diqqətsizliyə ("culpa lata"ya) görə deyil, həm də əhəmiyyətsiz diqqətsizliyə ("culpa levis"ə) görə.

Ssuda alan onun istifadəsinə verilmiş əşyanı saxlamağa, ondan lazımi şəkildə, yəni əşyadan onun təsərrüfat təyinatına və müqavilənin göstərişlərinə uyğun olaraq istifadə etməyə və bu zaman yaxşı sahibkar qayğıkeşliyi (diligentia) göstərməyə borcludur. Yəni yaxşı sahibə xas olmayan diqqətsizliyə, ehtiyatsızlığa, qayğısızlığa yol verməməlidir. Ssuda alan tam diqqətlik, ehtiyatlılıq, qayğı göstərdikdə, ssuda verən üçün zərər sadəcə təsadüflükdən (casus) nəticəsində yaranırsa, ssuda alan ssuda verən qarşısında məsuliyyət daşımır; əşya üçün təsadüfi yaranmış zərər onun mülkiyyətçisi-

nin hesabına aid edilirdi.

Ermənilər İrəvan şəhərini güzəşt nəticəsində (ssuda hüququ) əldə etdikdən sonra öhdəlik götürmüşdü ki, oradakı azərbaycanlılara toxunulmayacaq, tarixi binalara dəyilməyəcək və ən əsası İrəvanda Azərbaycana məxsus əşyalar və torpaqlar zərər görməyəcək. Lakin zaman göstərdi ki, ermənilər götürdükləri öhdəliklərin heç birinə əməl etməyiblər. Er-

qəbul etdiyi qərar neqativ hüquqdur və İrəvan əhalisinin mülkiyyət hüquqları əleyhinə qarşı birbaşa kobud hüquq pozuntusudur. Yaranmış vəziyyətdə problem obyektiv və düzgün şərh edilməli, İrəvanın xanlığı kimi dövlət varisliyi və xanlığın əhalisinin milli tərkibi nəzərə alınmaqla, qanuni varisliyi təmin edilməlidir. İrəvan xanlığının daxil olduğu torpaqların həqiqi sahibi bu ərazilərdə yaşayan Azərbaycan xalqıdır. Bu torpaqlara sahiblik hüququnu müəyyən edən hüquqi sənəd isə xanlığın işğalını rəsmiləşdirən Çar Rusiyası ilə İrəvan xanlığına dair imzalanmış müqavilə (Türkmənçay razılaşması) və bu müqavilənin müvafiq bəndləridir.

Qeyd edim ki, Türkmənçay müqaviləsi Peterburqdan Qriboyedov və digər rus hərbiçi və diplomatlara çatan sonra 4-cü və 13-cü maddələr tamamilə dəyişir, 14-cü mad-

də İrəvanın himayəsi altındadır. Əgər müqaviləni bağlayan tərəflərdən biri öz müqaviləsindən əl çəkmişsə, avtomatik olaraq digər tərəf də əl çəkməlidir.

Beynəlxalq hüquqa görə, Türkmənçay müqaviləsi ölü müqavilə və ölü imzalara əsaslandıqından hüquqi qüvvəsini çoxdan itirib. Məsələyə hüquqi varislik nöqtəyi-nəzərindən baxanda Rusiyada 1917-ci ilin sosialist inqilabı həmin ildə olan burjuva inqilabından fərqli olaraq, özünü Rusiya İmperiyasının varisi elan etməyib. Müqavilənin hüquqi tərəfini incələdikcə məlum olur ki, İrəvan da gerek bezi əraziləri Azərbaycana qaytarmalı olsun. Əgər bu gün Xəzər dənizi Rusiyanın daxili dənizi hesab edilmirsə, bu məntiqlə, müqavilədə adı keçən Azərbaycan əraziləri üzərində hər iki dövlətin hüquqi sahibliyi avtomatik olaraq itirilir və mahiyyət etibarilə bu iki iştirak-

Bakı iddia qaldırırsın: Bu şəhəri ala bilərik

Əgər bu gün Xəzər dənizi Rusiyanın daxili dənizi hesab edilmirsə, bu məntiqlə, müqavilədə adı keçən Azərbaycan əraziləri üzərində hər iki dövlətin hüquqi sahibliyi avtomatik olaraq itirilir və mahiyyət etibarilə bu iki iştirakçı dövlət yad ərazilər üzərində ancaq işğalçı statusu ilə qalmış olur. Buna görə də İrəvan şəhəri (quberniyası) üzrə hüquqi varis bu şəhərin əhalisi olaraq qalır. Onların fikrini öyrənmədən, razılığını almadan isə o ərazilərin digər tərəfə verilməsi beynəlxalq hüquq normalarına ziddir və eyni zamanda qanunsuz addımdır

xanlığı əhalisinin hüquqi varisliyinə dair iddia tələbi qaldırılmalıdır (R.A. Əkbərov. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (I Respublikanın) dövlət və hüquq tarixi. 28 may 1918- 27 aprel 1920.B.280s").

Hüquqda eyni zamanda götürülən öhdəliklərin pozulması zamanı müqavilə tərəflərindən birinin müqaviləni pozmaq haqqı barədə maddələr də vardır. Bu hal Roma hüququnda ssuda alanın əşyanın yaxşı saxlanmasına görə məsuliyyətinin sərhədləri haqqında məsələ həll olunarkən nəzərə alınır: müqavilə onun mənafeyinə bağlandıqı üçün onun üzərinə ciddi məsuliyyət qoyulurdu, yəni ssuda alan "omnis cul-

mənilər İrəvan və ətrafındakı Azərbaycan torpaqlarının onlara verilməsi müqabilində üzərlərinə götürdükləri bütün öhdəlikləri pozduqlarına və işğalçı siyasətini davam etdirdiklərinə görə İrəvanın verilməsi barədə həm Batum müqavilələrinin müvafiq maddələri, həm də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Milli Şurasının 29 may 1918-ci il tarixli qərarın öz hüquqi qüvvəsini itirir.

Keçmiş İrəvan xanlığının ərazisinin dolayısı hüquqi varis olan Azərbaycan Milli Şurasının səlahiyyət hədlərindən kənara çıxaraq, ərazilərin verilməsi ilə nəticələnən və hüquqi varisin (İrəvan xanlığı və onun əhalisinin) rəyini öyrənmədən

dəyə ermənilərin (əslində cümlədə "erməni" sözü yoxdur. Tam cümlə belədir: "hər iki tərəfin bir dövlətdən o birinə keçmiş və ya bundan sonra keçəcək təbəələri onların keçdiyi hökumətin icazə verdiyi hər yerdə yurd sala və yaşaya bilər". Bu isə sif qaçqınlara bağlıdır ki, qaçqınlardan az hissəsi ermənilər idilər. Qalanı xanlıqlardan İrana köçən türklər idi) hüquqları əlavə edilir. 12-ci və

çı dövlət yad ərazilər üzərində ancaq işğalçı statusu ilə qalmış olur. Buna görə də İrəvan şəhəri (quberniyası) üzrə hüquqi varis bu şəhərin əhalisi olaraq qalır. Onların fikrini öyrənmədən, razılığını almadan isə o ərazilərin digər tərəfə verilməsi beynəlxalq hüquq normalarına ziddir və eyni zamanda qanunsuz addımdır. AC-nin Milli Şurası da bu qanunsuzluğa imza atan qurum olaraq onların mövqeyini öyrənməyib. Bu gün də İrəvan üzərində qanuni mülkiyyət hüququ irəvanlıların özləri sayılırlar.

Azərbaycan Respublikasının ali qanunverici orqanı olan Milli Məclis Azərbaycan Milli Şurasının 29 may 1918-ci il 3 sayılı Protokolunu denonsasiya (fransızca: pozmaq) etməli və BMT üzvü olan dövlətlərə öz qərarını bəyan etməlidir. Bunun üçün hüquqi prosedurlar çərçivəsində səlahiyyətli "Ləğvətmə Komissiyası" yaradılmalı, proses öyrənilməli və hüquqi araşdırmanın nəticələri Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilməlidir. Azərbaycan Cümhuriyyətinin tarixi-siyasi varisi kimi tələb hüququnun güzəşt, yəni prosessual tələb hüququ, Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətlərinə daxildir və bu hüquqdan isə beynəlxalq hüquq çərçivəsində istifadə edilməlidir. Hüquqi prosedurlar çərçivəsində aplanan araşdırmalara beynəlxalq hüquq üzrə dünyada tanınan vəkilləri və alimləri də cəlb edilməsi də işin Azərbaycanın xeyrinə həll olunmasına yardımçı olacaq. Eyni zamanda ATƏT-in Minsk Qrupunun üzvləri ilə danışıqlar gedirdə öz əzəli torpaqlarını ermənilərə güzəşt etməsini onların nəzərinə çatdırılmalıdır. Ermənilərin üzərlərinə götürdükleri Batum öhdəlikləri də hüquqi fakt kimi ortaya qoyulmalıdır. Azərbaycan Milli Şurasının bu Protokola səs verməsi üzvlərinin insani addımının qarşılığında Ermənistanın qəsbkar mahiyyəti aşkar edilməlidir. Çünki bütün XX əsr ərzində Ermənistan Azərbaycan xalqına qarşı etnik təmizləmə, deportasiya və məqsədlilə qətlər təşkil edilmişdir. Kütləvi deportasiyalar baş verib və tarixi abidələr dağıdılıb. Bu gün İrəvanda bir azərbaycanlı belə yaşamır. Bu isə nəinki Batum müqaviləsinin, beynəlxalq humanitar hüququn, beynəlxalq mülkiyyət hüququnun və varislik hüququnun kobud şəkildə pozulmasıdır.

15-ci maddələr isə Peterburq nüsxəsində yox idi (ÜQİAL, f. 1018, op. 2, d. 81, ll. 343 - 343 ob.).

Türkmənçay müqaviləsi Rusiya və Qacarlar arasında 90 il müddətinə bağlanıb. Artıq 200 ilə yaxın bir dövr keçməkdədir. Müqavilə hüquqi qüvvəsini itirib. Müqaviləni bağlayan dövlətlər - Rusiya İmperiyası və Qacarlar dövləti artıq yoxdur. Təbii ki, Rusiya bu dövrədən sonra Türkmənçay və Gülüstan müqavilələrindən əl çəkmiş sayılır. Azərbaycanın İrandakı keçmiş səfiri Əlyar Səfərdi hesab edir ki, hazırda Şimali Azərbaycanda müstəqil Azərbaycan Respublikası yaradılıb, Azərbaycan xalqı müstəqil dövlət qurub. Güney